

Materiały

STOSUNKI POLSKO-SKANDYNAWSKIE W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ

Państwa skandynawskie bardzo szybko zostały włączone w główny nurt polityki ogólnoeuropejskiej, jaki w latach trzydziestych XX w. tworzyły zmagania o utrzymanie pokoju, zagrożonego przez ekspansję hitlerowskich Niemiec. Z uwagi na położenie geograficzne, zasoby surowcowe (zwłaszcza rudę żelaza w Szwecji) zarówno Anglii, Francji, jak i Niemcom zależało na określonej sytuacji w Skandynawii z tym oczywiście, że każde z wymienionych państw kierowało się odmiennymi interesami¹. Ważnym elementem układu sił w tym rejonie Europy była postawa Związku Radzieckiego, bezpośredniego sąsiada, zainteresowanego ścisłą neutralnością państw skandynawskich i zachowaniem z nimi przyjaznych stosunków².

W okresie bankructwa polityki monachijskiej Niemcy hitlerowskie wystąpiły wobec państw Półwyspu Skandynawskiego z propozycjami paktu o nieagresji³. Dania czuła się zmuszona do zawarcia tego układu, natomiast Norwegia odpowiedziała odmownie, powołując się na podobne stanowisko zajęte wobec takiej samej propozycji przez mocarstwa zachodnie⁴. Zrozumiałe, z punktu widzenia własnych interesów i możliwości militarnych, deklarowanie ścisłej neutralności poddane zostało w praktyce ciężkim próbom. Przyjmując zasadę niewiązania się z żadną ze stron, państwa skandynawskie liczyły na powtórzenie się sytuacji z okresu I wojny światowej. Premier duński, Thorwald Stauning, w przemówieniu wygłoszonym w parlamencie oświadczył:

„W obecnej sytuacji Dania nie ma przed sobą innej polityki, jak uczciwą, bezwzględną neutralność wobec wszystkich. Naszym zadaniem jest przeprowadzić Danię przez ogień, nie dając się wciągnąć w żadne zatargi”⁵.

Takie stanowisko zajęte w momencie wybuchu wojny niemiecko-polskiej, można by przypisać każdemu z ówczesnych premierów państw skandynawskich. Neutralność jednak nie oznaczała pasywności, przynajmniej niektó-

¹ A. S. Kan, *Wnieszczajaca polityka skandynawskich stran w gody wtoroj mirovoj wojny*. Moskwa 1967, s. 18 i n.

² Tamże, s. 50 i n.

³ G. Mann, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*. S. Fischer-Verlag, Frankfurt a. Main 1966, s. 891 i n.

⁴ J. Midgaard, *Histoire de Norvège*. Oslo 1963, s. 125.

⁵ Cyt. za W. Czaplińskim, *Historia Danii po 1513 roku*. W: W. Czapliński — K. Górski, *Historia Danii*. Wrocław 1965, s. 368.

rych rządów. Już zajęcie Czechosłowacji spowodowało w Szwecji wydanie zarządzeń zabezpieczających kontrolę nad częścią gospodarki, zwłaszcza nad zapasami surowców i aprowizacją, oraz umacniających obronność kraju⁶. Rząd norweski natomiast, po zajęciu Norwegii przez armię hitlerowską, stał się przedmiotem ostrej krytyki za przesadny optymizm i niedostateczne przygotowanie militarne⁷.

Państwa skandynawskie w latach II wojny światowej kilkakrotnie stały w centrum uwagi światowej w związku z planami koalicji antyhitlerowskiej, posunięciami rządów tych państw, czy wreszcie agresją Niemiec hitlerowskich. Każdy z tych aspektów wiązał się w sposób istotny z dziejami i polityką Polski, przybliżając albo oddalając zwycięstwo nad hitlerowskim okupantem. Dodatkowym ważnym momentem było sąsiedztwo geograficzne, które stwarzało możliwości schronienia się obywateli polskich w państwach skandynawskich. Pewne znaczenie dla zachowania ciągłości państwowej miał fakt nieprzerwanego działania w Skandynawii polskiej reprezentacji dyplomatycznej.

Wymienione powody nakazują przyznać badaniom stosunków polsko-skandynawskich w latach II wojny światowej większe znaczenie, niż wynikałoby to z dotychczasowych opracowań związanych z tą tematyką. W społeczeństwie polskim, podobnie jak i w literaturze, rozpowszechnione są informacje o udziale Polaków w bitwie o Narvik, o pomocy udzielanej byłym więźniarkom i więźniom hitlerowskich obozów koncentracyjnych przez Szwedzki Czerwony Krzyż, ale w niewielkim stopniu znane są inne wydarzenia i zjawiska, związane z historią stosunków polsko-skandynawskich. Ostatnio, dzięki wydanym dokumentom⁸, wspomnieniom⁹ i opracowaniom¹⁰, w zakresie znajomości tych zagadnień nastąpiła pewna poprawa, wiele jednak kwestii wymaga jeszcze naukowego zbadania i usystematyzowania.

Zbrojny opór Polski wobec agresji wojsk hitlerowskich stworzył sytuację polityczną odmienną od powstałej w momencie narzucenia Czechosłowacji dyktatu monachijskiego czy w czasie zagarnięcia przez III Rzeszę kadłubowego państwa czechosłowackiego, jednak reakcją państw skandynawskich na wszystkie te wydarzenia była jednakowa. Każdorazowo podkreślały one swoją neutralność¹¹ i deklarację o podobnej treści powtórzyły

⁶ I. Andersson, *Dzieje Szwecji* [tłum]. Warszawa 1967, s. 334.

⁷ Po wojnie utworzona została nawet specjalna komisja, która zarzucała ministrom spraw zagranicznych i obrony oraz premierowi zbyt daleko idący optymizm, bliski lekkomyślności (zob. W. Brandt, *Norwegens Friheitskamp, 1940 - 1945*. Hamburg 1948, ss. 12 - 13).

⁸ Np. Zbiór pt. *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej*. PISM, Warszawa 1965.

⁹ Np. J. Pański, *Wachta lewej burty*. Gdynia 1965.

¹⁰ Np. J. Wilczur, *Krzyż Skandynawów*. Poznań 1968.

¹¹ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*,teczka nr 3, 1/Fn, *Stosunki Finlandii z zagranicą (1938 - 1941)*, s. 23: deklaracja ścisłej neutralności

wobec faktu wypowiedzenia Niemcom hitlerowskim wojny przez Anglię i Francję¹².

We wrześniu 1939 r. kierownicze stanowiska dyplomatyczne w państwach skandynawskich były przez Polskę w pełni obsadzone¹³. Pracownikom placówek dyplomatycznych doszły nowe obowiązki z chwilą, gdy obywatele polscy zaczęli szukać schronienia w państwach skandynawskich, a do najbliższej położonej Szwecji dotarły jednostki polskiej marynarki wojennej i handlowej¹⁴, chroniąc się przed atakiem sił niemieckich i starając się przedrzeć na zachodnie szlaki morskie. Przy pomocy kutrów rybackich i małych statków organizowano ewakuację żołnierzy z terenów nadbałtyckich, ale Niemcy szybko zlikwidowali tę możliwość, a wobec ostrego ostrzeżenia wystosowanego do rządu szwedzkiego, wzmocnił on kontrolę i przeszkodził w dalszym korzystaniu z tej drogi¹⁵. Tym, którym udało się dotrzeć do Szwecji, tamtejsze władze umożliwiły zdobycie środków do życia i zatrudnienia, ale równocześnie, z uwagi na naciski niemieckie, przeciwstawiano się jakiegokolwiek działalności politycznej. Przestrzegając ściśle zasady neutralności, rząd szwedzki nie udzielił także zgody na przejazd przez terytorium Szwecji obywateli polskich, którzy w czasie pierwszej wojny radziecko-fińskiej (30 XI 1939 - 12 III 1940 r.) — w myśl planów państw zachodnich — zasilic mieli oddziały pomocnicze dla Finlandii¹⁶.

Również w Norwegii znaleźli się Polacy, szukający tam schronienia¹⁷, względnie próbujący przedostać się do Anglii¹⁸. Norwegia stała się częstym celem podróży osób zatrudnionych w innych polskich placówkach dyplomatycznych, ale z posiadanej korespondencji nie wynika, czy była tylko miejscem czasowego pobytu, czy też punktem docelowym. Zachowało się m. in. pismo wydziału Konsularnego ze Sztokholmu donoszące o wyjeździe grupy osób z polskich placówek w Związku Radzieckim, które zamierzały jechać przez Oslo do Bergen, ale nie ma wzmianki, ani dokumentów infor-

przesłana przez fińskiego ministra spraw zagranicznych, E. Erkko, z dnia 1 IX 1939 r. z racji wojny niemiecko-polskiej, z powołaniem się na dekret z dnia 3 VI 1938 r. i deklarację z dnia 27 V 1938 r., podpisaną przez Finlandię, Danię, Islandię, Norwegię i Szwecję.

¹² Tamże, s. 28: tekst deklaracji neutralności wobec wojny między Niemcami a Anglią i Francją (z dnia 23 IX 1939 r.)

¹³ Norwegia: Władysław Neuman, Dania: Jan Starzewski, Szwecja: Gustaw Potworowski, Finlandia: Henryk Sokolnicki (zob. *Polska służba zagraniczna po 1 września 1939 r.* Londyn 1954, ss. 47, 48, 61 i 66).

¹⁴ Zob. J. Pański, *op. cit.* s. 28.

¹⁵ Zob. L. Mitkiewicz, *Z gen. Sikorskim na obczyźnie*. Paryż 1968, s. 10.

¹⁶ C. L. Lundin, *Finland in the Second World War*. Bloomington 1957, s. 74.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Oslo* (788) nr 20 z 1939 r., ss. 1-3, pismo Stefana Prejbisza z Torunia.

¹⁸ Tamże, pismo konsulatu z Bergen z dnia 27 XII 1939 r. do poselstwa w Oslo o trudnościach w zakresie opłacenia hoteli i podróży do Anglii ok. czterdziestu Polaków.

mujących o dalszym przebiegu podróży¹⁹. Istnieją także pisma w sprawie przechowania w Oslo rzeczy należących do pracowników placówki w Helsinkach²⁰. Z akt procesu Ericha Kocho dowiadujemy się, że część pracowników polskiego konsulatu z Królewca schroniła się w Norwegii i po kapitulacji tego kraju została ponownie sprowadzona do Prus Wschodnich²¹.

W aktach należących do placówek, działających w państwach skandynawskich, zachowały się materiały świadczące o natychmiastowym podjęciu usiłowań zmierzających do zgodnego z prawdą informowania miejscowego społeczeństwa o przebiegu agresji hitlerowskiej na Polskę. Wiadomo, że niemiecka propaganda nie szczędziła ani kosztów, ani wysiłków, by rozpowszechnić zdeformowany obraz Września 1939 r. Polacy przeciwstawiali tym działaniom materiały dostarczane przez Polską Agencję Telegraficzną, w której biuletynach można było znaleźć np. życiorys prezydenta Stefana Starzyńskiego²² czy pełen sympatii dla Polski wiersz Duńczyka, Poula Andersena²³. Warto też przypomnieć, że poselstwo hitlerowskich Niemiec w Oslo²⁴ w przeddzień agresji na Norwegię zorganizowało wieczór filmowy, w czasie którego wyświetlano film o przebiegu kampanii wrześniowej w Polsce²⁵. Polski rząd emigracyjny interweniował przeciwko rozszerzaniu w krajach neutralnych podobnych oszczerstw propagandowych. Interwencja taka miała też miejsce w Helsinkach, w listopadzie 1940 r., w związku z wyświetlaniem tendencyjnych filmów hitlerowskich pt. *Feldzug in Polen* i *Feuertaufe in Polen*²⁶.

Wobec kłamliwych tez propagandy niemieckiej na temat troskliwej opieki nad ludnością Polski, przy równoczesnym realizowaniu programu biologicznego wyniszczenia narodu, polskie placówki dyplomatyczne przedstawiały społeczeństwu skandynawskim konkretne dowody zbrodni hitlerowskich. M.in. kilkakrotnie publikowano szczegóły dotyczące uwięzienia pro-

¹⁹ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Oslo* (474) nr 12, 1938 - 1940, pismo z dnia 16 I 1940 r.

²⁰ Tamże, pismo z dnia 17 X 1939 r. w sprawie rzeczy radcy poselstwa z Helsinek, Zaleskiego; pismo z dnia 21 X 1939 r. w sprawie przesyłki dywanów posła H. Sokolnickiego; pismo z dnia 2 II 1940 r. Jerzego Dunkela z placówki w Finlandii o przechowanie trzech paczek.

²¹ Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich. *Akta w sprawie z oskarżenia Ericha Kocho*, tom III, s. 676, dokument z dnia 20 III 1950 r.

²² Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Kopenhadze*, nr 12 (1927, 1930, 1932, 1933, 1938 - 1939); „Biuletyn PAT” z dnia 24 IX 1939.

²³ Tamże, „Biuletyn PAT” z dnia 5 X 1939.

²⁴ Od 1936 r. do śmierci w dniu 3 X 1939 r. posłem był b. prezydent Senatu Gdańskiego (do 1931 r.), a następnie nadburmistrz Berlina (do końca 1935 r.), nacjonalista pruski, Heinrich Sahn.

²⁵ H. Koht, *Norway Neutral and Invaded*. New York 1941, ss. 57 - 58; W. S. Churchill, *The Gathering Storm*. New York 1961, s. 526.

²⁶ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*,teczka nr 33, *Prasa* 1939 - 1941, ss. 80 - 86.

fesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁷. Polski rząd emigracyjny wielokrotnie jeszcze podejmował na drodze dyplomatycznej próby piętnowania wobec rządów skandynawskich prześladowań ludności polskiej przez okupanta hitlerowskiego²⁸. Należy jednak dodać, że często wystąpienia te łączono z atakami na Związek Radziecki²⁹.

Polska dyplomacja w krajach skandynawskich³⁰ korzystała także z pewnych dodatkowych możliwości oddziaływania. Oto dwa przykłady: z zachowanych materiałów wynika, że ambasada w Londynie zapytywała posła w Helsinkach, czy nie udałoby się wysłać do Polski fotoreporterów z miejscowych agencji³¹, zaś w listopadzie 1939 r. poseł w Helsinkach zapytywał polską ambasadę w Waszyngtonie o możliwości szybkiego wydania zbiorów reportaży Finki, M. Inkinen, której 6 IX 1939 r. udało się od strony Rumunii dostać na teren Polski³². Ponadto poselstwo w Helsinkach wydawało biuletyn w języku fińskim i szwedzkim w nakładzie 700 egzemplarzy³³, a należy sądzić, że podobnymi możliwościami dysponowały również inne poselstwa. Odrębną pozycję stanowi organ naukowy, wydawany w latach wojny w Szwecji. Przy Uniwersytecie Sztokholmskim już od 1922 r. działało Szwedzko-Polskie Towarzystwo Naukowe, które w 1939 r. ożywiło swoją działalność, wydając pierwszy numer pisma pt. „Svio — Polonica”³⁴. Oczy-

²⁷ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*,teczka nr 33, *Prasa 1939 - 1941*, s. 108: w języku szwedzkim komunikat polski z dnia 5 IV 1940 r. o śmierci profesorów w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen, ss. 106 - 107; uzupełnienie wykazu zmarłych w obozie profesorów, ss. 111 - 117; tajny raport napisany przez J. K. (która do 5 XII 1939 r. była w kraju), zawierający opis warunków obozowych, wykazujący wypadki śmierci. Wreszcie ss. 96 - 105 w tejże teście, poza materiałami MSZ, zawierają prośbę o pomoc w uwolnieniu uczonych krakowskich, m. in. poprzez specjalną interwencję w Finlandii w sprawie prof. T. Kowalskiego, członka *Société Finno-Ougrienne*.

²⁸ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*, nr 73 (1941),teczka nr 22. Pismo z podpisem ministra Augusta Zaleskiego (z Londynu, z dnia 15 V 1941 r.) zalecające złożenie noty protestującej przeciw prześladowaniu ludności polskiej przez okupanta niemieckiego;teczka nr 18 (Raporty placówek polskich 1934, 1937, 1941 z tegoż poselstwa, ss. 43 - 44: tekst noty protestacyjnej z dnia 19 VI 1941 r.).

²⁹ Tak postąpił w obydwu notach wymienionych w przypisie 28.

³⁰ Ze względu na powiązania kulturalne i polityczne, zwłaszcza w latach II wojny światowej, zaliczam do nich również Finlandię.

³¹ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*,teczka nr 33, pismo z Londynu z dnia 3 X 1939 r.

³² Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*,teczka nr 33, pismo z dnia 22 XI 1939 r. Chodzi o Marię Inkinen-Jaroszyńską, Finkę, żonę obywatela polskiego.

³³ Tamże, s. 17, pismo z dnia 8 II 1940 r., pismo poselstwa informujące i prosiące o przedłużenie dotacji na ten cel.

³⁴ Numer pierwszy zawierał następujące artykuły w języku polskim: K. O. Falka (*Najstarszy rejestr jezior suwalskich*) i Z. Folejewskiego (*Kilka uwag o polonistyce w Szwecji*) oraz w języku szwedzkim: D. Norrmanna (*Gu-*

wiście, miało ono stosunkowo niewielki zasięg oddziaływania, budząc zainteresowanie głównie specjalistów-historyków i językoznawców-slawistów, ale sam fakt ukazywania się pisma naukowego był w tych czasach ważnym świadectwem siły kultury polskiej.

Kolejną ofiarą napaści hitlerowskiej — po Polsce — stały się dwa państwa skandynawskie — Dania i Norwegia. Przeprowadzona przy wykorzystaniu „piątej kolumny” agresja miała w Danii odmienny przebieg (już po kilku godzinach zakończyła się kapitulacją Duńczyków), aniżeli w Norwegii, gdzie organizowana dopiero pośpiesznie obrona zmusiła jednak Niemców do dwumiesięcznych walk. Ostatnie ostrzeżenie dla rządu norweskiego przed grożącą agresją związane było z czynem polskich sił zbrojnych³⁵. Mianowicie polski okręt podwodny „Orzeł” zatopił u południowych wybrzeży Norwegii hitlerowski transportowiec „Rio de Janeiro”, a wyłowieni przez rybaków niemieccy żołnierze informowali, że byli transportowani do Bergen, by pomóc Norwegom w obronie przed Anglikami i Francuzami. Wprawdzie wiadomość o tych zeznaniach była w Oslo znana już tego samego dnia (8 kwietnia), nie wywołała jednak stanu pogotowia i następnego dnia agresorzy natrafili jedynie na niezorganizowaną obronę, która odniosła jednak wiele sukcesów i poważnie utrudniła działania wojsk hitlerowskich. W okre-

staw II Adolf och Vladislav Vasa), K. Axnäsa (*Ett polskt adelsnamn*) i O. Hohnberga (*Formalismen i Vilno*) oraz recenzje.

Numer drugi (1940), poza recenzjami, zawierał artykuły: N. Ahnlunda (*Weichselmynningen i svensk historia*), A. Hahra (*Drottning Katarina Jagellonica och vasarenässansen*), Z. Folejewskiego (*Några problem inom den sociala litteraturen i Polen*), M. Prüffer (*Kort överblick av de senaste årens etnografiska forskning i Polen*) oraz Z. Folejewski (*Polonica i Sverige 1938, 1939*).

Numer trzeci (1941 r.) obok bibliografii J. Trypućko (*Polska författare i Sverige 1918 - 1939*), zawierał artykuły: S. Erixona (*Hur Sverige och Polen mötas*), W. Thama (*Anteckningar rörande källmaterial till Gustav Adolfstidens historia i polska bibliotek och arkiv*), Z. Folejewskiego (*En slavernas Kännare — Alfred Jensen*), H. Bohrna (*Sverige — Dannark och Kungavalet i Polen 1673 - 74*), Z. Łakocińskiego (*Cecilia Vasa och Jan Tenczyński*).

Treścią numeru czwartego (1942 r.) były — poza recenzjami i notkami — artykuły B. Callemana (*Au sujet de développement phonétique du polonais*), J. Trypućko (*Svenskarna i Polen under Sigismund III — s tid*), Z. Łakocińskiego (*Polonica w Szwecji*).

Ostatni z odnalezionych, piąty numer (1943 r.) — poza notkami — zawierał artykuły: R. Cederströma (*Finns delar av den kungliga rustkammaren i Warszawa på Skokloster*), Z. Folejewskiego (*Sienkiewicz w Szwecji*), Z. Łakocińskiego (*Karl XII i Warszawa*), W. Thama (*Nyare svensk historieskrivning om de svensk — polska förbindelserna under Gustav II Adolfs tid*), B. Skarzyńskiego (*Nikolaus Kopernikus*) i Z. Łakocińskiego (*Polonica i Sverige*).

³⁵ W. S. Churchill, *op. cit.*, s. 526.

się walk Norwegii przeciwko siłom agresji prezydent Polski³⁶ wysłał do króla Haakona VII następującą depezę:

„W ciężkich próbach, przez jakie przechodzi szlachetny naród norweski, pragnę wyrazić Waszej Królewskiej Mości głęboki podziw, jaki żywi Polska dla bohaterkiej walki, podjętej przez miłujący pokój naród norweski przeciwko podstępnej napaści, dokonanej jeszcze raz przez Niemcy”³⁷.

Mocarstwa, tworzące wówczas koalicję antyhitlerowską, po kontrofensywie na morzu i zrazu niewielkich stosunkowo desantach w środkowej Norwegii, zdecydowały się następnie przerzucić na front norweski większe siły wojskowe, a wśród nich również Samodzielną Brygadę Strzelców Podhalańskich.

Sprawa udziału wojsk polskich w pomocy udzielanej Norwegii zadecydowała o uczestnictwie przedstawiciela Polski w posiedzeniu Najwyższej Rady Wojennej koalicji antyhitlerowskiej. Uprzednie starania Polski w tym względzie nie przyniosły rezultatów i dopiero na VIII posiedzenie Najwyższej Rady Wojennej w Paryżu (22 - 23 IV 1940 r.) zostali zaproszeni reprezentanci Polski: premier, minister spraw zagranicznych i przedstawiciel dyplomatyczny w Paryżu, jednak tylko na narady dotyczące udziału w pomocy zbrojnej dla Norwegii. Na posiedzeniu tym premier Polski, gen. W. Sikorski, wraz z premierem W. Brytanii i Francji, zwrócił się do posła norweskiego w Paryżu, „aby wyraził swemu rządowi uczucia podziwu dla bohaterkiego oporu, stawianego najeźdźcy przez naród norweski”³⁸. Walki w Norwegii były „chrztem bojowym” polskich oddziałów sformowanych na emigracji we Francji i stały się istotnym elementem dziejów oręża polskiego. Strzelcy Podhalańscy wzięli również udział w walkach o Narvik, ułatwiając swoimi sukcesami w okolicach Bjerkvik i Ankenes³⁹ zdobycie miasta przez Francuzów i Norwegów. Jednostki polskiej floty wojennej — niszczyciele „Grom”, „Błyskawica”, „Burza”, wspomniana wyżej łódź podwodna „Orzeł” oraz transportowiec „Chrobry” — odniosły również w walce

³⁶ Jego siedzibą było w tym czasie Angers (Francja).

³⁷ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*,teczka nr 33, *Prasa 1939 - 1941*, s. 118, pismo z dnia 20 IV 1940 r. z wiadomością o komunikacie PAT-u, o depezy i jej treści.

³⁸ Tekst polski w: *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej*. Warszawa 1965, s. 164.

³⁹ T. Rawski, Z. Stapor, J. Zamojski, *Wojna wyzwoleńcza narodu polskiego w latach 1939 - 1945*. Warszawa 1963, ss. 178 - 179; *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, tom II: *Kampanie na obczyźnie*, część I, Londyn 1959, ss. 59 - 80. Zginęło wówczas 2 oficerów, 95 podoficerów i szeregowców, 198 odniosło rany, a 28 uznano za zaginionych. Groby żołnierzy polskich znajdują się na cmentarzu w Ankenes, Narviku, Oslo i Trondheim. W Narviku wzniesiono obelisk ku czci Polaków, a w Muzeum Wojny znajdują się mundury żołnierzy brytyjskich, francuskich, polskich i norweskich z okresu II wojny światowej. Na cmentarzu w okolicy Narviku, pod pomnikiem ku czci poległych, złożono ziemię z Nowego Sącza.

z hitlerowcami szereg zwycięstw⁴⁰. Walki o Narvik miały ogromne znaczenie polityczne, było to bowiem pierwsze zwycięstwo militarne nad wojskami hitlerowskimi⁴¹. Jednakże rozpoczęcie agresji Niemiec przeciwko Francji zmusiło koalicję antyhitlerowską do decyzji o ewakuacji wojsk z rejonów północnych⁴². Jednostki polskie zakończyły ją 7 czerwca 1940 r. Tego samego dnia angielski krążownik „Devonshire” ewakuował z Norwegii króla, rząd i korpus dyplomatyczny⁴³, m.in. posła polskiego. Rząd norweski kontynuował swoją działalność na emigracji w Anglii i tam podtrzymywane były nadal polsko-norweskie stosunki dyplomatyczne⁴⁴. Kilkakrotnie przedstawiciele Polski i Norwegii występowali wspólnie przy uchwalaniu ważnych deklaracji antyhitlerowskich, ustalających tryb postępowania wobec zbrodni i grabieży hitlerowskich po zwycięskim zakończeniu wojny. Wspólnie z innymi uczestnikami koalicji antyhitlerowskiej rządu Polski i Norwegii podpisały dnia 12 czerwca 1941 r. deklarację londyńską zapewniającą

„1) że będą kontynuowały walkę przeciwko niemieckiej lub włoskiej agresji, aż do odniesienia zwycięstwa i będą sobie nawzajem dopomagać w tej walce, przy najpełniejszym wykorzystaniu swoich możliwości; 2) że nie może być stałego pokoju i dobrobytu, jak długo wolne narody zmuszone są przemocą do uległości wobec dominacji Niemiec lub ich towarzyszy, albo też żyją pod groźbą takiego przymusu; 3) że jedyną prawdziwą podstawą takiego trwałego pokoju jest dobrowolna współpraca wolnych narodów w świecie, w którym uwolnieni od groźby agresji wszyscy mogą korzystać z bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego, oraz że w dążeniu do tego celu zamiarem ich jest pracować wspólnie i z innymi wolnymi narodami zarówno w czasie wojny, jak i pokoju”⁴⁵.

⁴⁰ T. Rawski, Z. Stąpor, J. Zamojski, *op. cit.*, s. 179; J. Meysztowicz *Saga Brygady Podhalańskiej*. Warszawa 1958, s. 129. Statek „Chrobry” zatonał w czasie transportowania oddziałów wojskowych w drodze do Bodö. Dnia 4 V 1940 r. zatonał „Grom” (zginęło 54 marynarzy, a 29 zostało rannych).

⁴¹ Tak określa zwycięstwo pod Narvikiem m. in. znakomita pisarka S. Undset (*Return to the Future*. New York 1942, s. 78).

⁴² J. Midgaard, *op. cit.*, s. 129; B. Ash, *Norway 1940*. London 1964, ss. 305 - 306.

⁴³ J. Meysztowicz, *op. cit.*, s. 180.

⁴⁴ W dalszym ciągu (do 31 X 1942 r.) był posłem Władysław Neuman (zob. *Polska służba zagraniczna po 1 września 1939 r.*, Londyn 1954, s. 61); A. Pragier w książce pt. *Czas przeszły dokonany* (Londyn 1966) na s. 652 pisze, że Neuman był „jednym z najbardziej wybitnych młodszych naszych dyplomatów” i miał bardzo dobre kontakty z królem Haakonem VII. Zdaniem Pragiera, Neuman został nagle przeniesiony do Meksyku, a przyczyną miało być nieokazywanie przez niego entuzjazmu dla polityki zagranicznej ówczesnego rządu. Tenże autor twierdzi, że gen. Sikorski był niezadowolony z racji uczczenia Neumana przez króla Haakona uroczystym obiadem pożegnalnym. Następcą Neumana został Władysław Schwarzburg-Günther i pozostawał na tym stanowisku, aż do momentu odmowy dalszego uznawania polskiego rządu emigracyjnego, m. in. przez rządy skandynawskie (5 VII 1945 r.).

⁴⁵ Tekst polski w książce *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej*, *op. cit.*, s. 207, poz. 128.

Podpis przedstawiciela Norwegii znalazł się także obok podpisu przedstawiciela Polski pod Deklaracją Narodów Zjednoczonych⁴⁶ oraz pod ostrzeżeniem przeciw grabieżom dokonywanym przez okupantów⁴⁷.

W następnych latach wojny zaobserwować można inne związki między obu narodami wynikające z prześladowań ludności przez okupanta hitlerowskiego. Wprawdzie Niemcy usiłowali pozyskać „nordyckie społeczeństwo Norwegii”, ale po opowiedzeniu się po ich stronie jedyńie garstki zwolenników Vidkuna Quislinga, zaczęli stosować różne formy terroru. Wśród czołowych jego organizatorów w Norwegii znalazło się wiele nazwisk dobrze znanych społeczeństwu polskiemu. Jako główny pomocnik komisarza Rzeszy, *Gauleitera* Józefa Terbovena, występował *SS-Obergruppenführer* Wilhelm Rediess⁴⁸, który należał do najbliższych współpracowników Ericha Kocha⁴⁹. W Norwegii był szefem wszystkich rodzajów policji, zastępcą komisarza Rzeszy. Na stanowisko zastępcy Rediessa przeniesiony został do Norwegii (22 VII 1944 r.) szef policji i *SS* Lubelszczyzny, Jakub Sporrenberg, który kierował wymordowaniem ludności polskiej i żydowskiej w obozach w Majdanku, Poniatowie i Trawnikach⁵⁰. Z obozu oświęcimskiego został w styczniu 1945 r., przeniesiony na stanowisko komendanta norweskiego obozu koncentracyjnego, Hans Aumeier⁵¹. Kat Warszawy — Kutschera —

⁴⁶ Tamże, poz. nr 25, s. 258, z dnia 1 I 1942 r. (Waszyngton).

⁴⁷ Tamże, poz. nr 57, Londyn, z dnia 5 I 1943 r.: wspólna deklaracja ostrzegawcza rządów Narodów Zjednoczonych przeciw grabieży dokonywanej przez okupantów.

⁴⁸ Urodzony 10 X 1900 r., poseł do *Reichstagu* nr legitymacji NSDAP 25 574, nr legitymacji *SS* — 2 389, mianowany *SS-Obergruppenführerem* dnia 9 XI 1941 r. (zob. *SS-Dienstaltersliste der Schutzstaffel der NSDAP*. Berlin 1944).

⁴⁹ M. in. był mianowany przez H. Himmlera pełnomocnikiem do umacniania niemieczyny w Prusach Wschodnich, (zob. R. Henkys, *Die nationalistischen Gewaltverbrechen. Geschichte und Gericht*. Berlin 1965, s. 79). Rediess popełnił samobójstwo wraz z Terbovenem w momencie kapitulacji hitlerowców w Norwegii (zob. *Preliminary Report on Germany's Crimes Against Norway*. Prepared by the Royal Norwegian Government for use at The International Military Tribunal in Trials against The Major War Criminals of the European Axis by major Finn Palmström, deputy Norwegian Representative on the United Nation's Crimes Commission, and Rolf Normann Torgersen, Secretary in The Royal Norwegian Ministry of Justice and Police. Oslo 1945, s. 18).

⁵⁰ Był on — jako dowódca *SD* — pomocnikiem Rediessa w Prusach Wschodnich (od stycznia 1937 r. do 26 września 1939 r. Następnie został szefem policji i *SS* w Prusach Wschodnich (od 20 czerwca 1940 r. do 1 maja 1941 r.). Zob. zeznania J. Sporrenberga z dnia 21 - 22 marca 1950 r. (Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, *Proces Ericha Kocha*, 947/Z, tom III, s. 527; tamże wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 16 września 1950 r., nr akt K. 226/50, skazujący J. Sporrenberga za zbrodnię popełnioną na Lubelszczyźnie na karę śmierci).

⁵¹ *Wspomnienia Rudolfa Hoessa*. Warszawa 1956, s. 301.

również działał w Norwegii⁵². Został tam przeniesiony także komendant „obozu przejściowego” w Działdowie — *SS-Hauptsturmführer* Hans Krause⁵³.

Aresztowani przez *Gestapo* norwescy bojownicy oporu byli niekiedy kierowani do obozów koncentracyjnych w Stutthofie i Oświęcimiu⁵⁴. Norwescy jeńcy wojenni zostali przez okupanta hitlerowskiego umieszczeni m.in. w Ostrzeszowie, Antoniewie, Święciu, Wolsztynie, Elku, Boguszach, Libiążu Małym, Ludwikowie, Komorowie, Żarach, Szubinie, Żaganii⁵⁵. Z Norwegami stykali się Polacy w hitlerowskich obozach koncentracyjnych w Niemczech i tam powstawały różne wzajemne kontakty⁵⁶. W kobiecym obozie koncentracyjnym *Ravensbrück* Polki zyskały szacunek i przyjaźń uczestniczek norweskiego ruchu oporu⁵⁷. Losy wojny rzuciły również w późniejszych latach wojny grupy Polaków na ziemię norweską. Najpierw hitlerowcy więzili w Norwegii niewielkie grupy jeńców wojennych⁵⁸, liczniejsze skierowano tam dopiero po klęsce powstania warszawskiego. Niektórzy spośród uczestników powstania dostali się do obozu koncentracyjnego w Grini, inni więzieni byli w karnych obozach pracy. Wielu Polaków zginęło na ziemi norweskiej zastrzelonych przez hitlerowców podczas próby ucieczki. Część tych wypadków została ustalona przy pomocy miejscowej ludności w powojennych postępowaniach sądowych, dzięki czemu sprawcy ponieśli zasłużoną karę⁵⁹.

Podobnie jak z Norwegią ułożyły się w latach wojny stosunki polsko-duńskie. Pewne różnice wynikały z sytuacji wewnętrznej Danii. W okupowanym kraju pozornie prawo głosu miały władze duńskie. Dopiero w drugiej połowie 1943 r. hitlerowcy wprowadzili stan wyjątkowy, rozbili wojsko duńskie, internowali króla⁶⁰. Duńscy uczestnicy ruchu oporu więzieni

⁵² T. Rawski, Z. Stapor, J. Zamojski, *op. cit.*, s. 403.

⁵³ Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich. *Akta w sprawie oskarżenia Ericha Kocha*, tom III, s. 518.

⁵⁴ J. Wilczur, *Krzyż Skandynawów*. Poznań 1968, ss. 9, 13-15. Praca Wilczura przynosi również szczegółowe wiadomości o innych represjach w stosunku do Norwegów. Na s. 62 znajduje się fotografia dyplomu nadania przez króla Haakona VI, dnia 28 lutego 1947 r., Norweskiego Krzyża Wolności lekarzowi polskiemu, drowi Zygmunтови Dziembowskiemu, za ofiarną opiekę i pomoc norweskim jeńcom wojennym, umieszczonym w obozie w Ostrzeszowie.

⁵⁵ Tamże, s. 9.

⁵⁶ Zob. np. O. Nansen, *Von Tak zu Tag*. Hamburg 1949.

⁵⁷ S. Salvesen, *Forgive — but do not Forget*. London 1958, np. rozdział pt. *Maria Bortnowska*.

⁵⁸ W broszurce pt. *Before we go Back*. London 1944, s. 24.

⁵⁹ Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, znak: VII K. 2601/48 — Łódź (286/PR); akta w sprawie karnej przeciwko Henrykowi-Augustowi Ossenkoppowi i Fryderykowi-Ferdynandowi Schlette, znak: Łódź, K 2202/47; akta sprawy przeciwko Georgowi Königowi, Wilhelmowi Mücklerowi, Fritzowi Gustawowi Weidemannowi.

⁶⁰ Dnia 29 VIII 1943 r. (zob. W. Czapliński, *Historia Danii po 1530 roku*, *op. cit.*, s. 373).

byli przez hitlerowców w obozach koncentracyjnych położonych na ziemiach polskich, m. in. w Stutthofie⁶¹ i Oświęcimiu. Polacy spotykali się też z Duńczykami w różnych obozach koncentracyjnych w Niemczech⁶².

W latach II wojny światowej Finlandia przeżyła trzy kampanie wojenne: najpierw wojnę ze Związkiem Radzieckim (30 XI 1939 - 12 III 1940 r.), następnie — po stronie Niemiec hitlerowskich — ponownie walczyła przeciwko ZSRR (22 VI 1941 - 19 IX 1944 r.) i wreszcie została zaatakowana przez Niemcy hitlerowskie, które w odwet za zawarcie pokoju z ZSRR nakazały zniszczenie północnych regionów kraju⁶³.

Polska służba dyplomatyczna była w Finlandii czynna i wykonywała swoje obowiązki również po decyzji rządu fińskiego o udziale w agresji hitlerowskiej na Związek Radziecki⁶⁴. Wprawdzie dyplomaci polscy prowadzili przede wszystkim działalność interwencyjną, składając protesty przeciwko prześladowaniu ludności polskiej przez okupanta hitlerowskiego, jednak często występowali równocześnie przeciwko Związkowi Radzieckiemu⁶⁵. Złożone dzieje Finlandii znajdowały swoje odbicie w konfliktach z niektórymi Finami, którzy — pomagając w rozszerzaniu znajomości polskiej kultury — deklarowali równocześnie swoje sympatie dla Niemiec hitlerowskich⁶⁶.

⁶¹ J. Wilczur, *op. cit.* na s. 8 podaje wiadomości o 139 kartach więźniów duńskich w Stutthofie, a na ss. 10 - 11 podaje nazwisko jednego z nich — Hansa Petera Andersena, zamordowanego w czasie ewakuacji. Na ss. 22 - 23 informuje o grupie więźniów duńskich wymordowanych w okolicach Siedlec, na przełomie 1941 - 1942 r.; na s. 26 o osiemdziesięciu Duńczykach więzionych w czerwcu 1943 w Górach Sowich. Wreszcie w aneksach (poz. II, ss. 88 - 95) zamieszcza zeznania obywatela duńskiego, Halge Larsena, byłego więźnia obozu koncentracyjnego Stutthof — nr obozowy 25 746 — na temat panicznej ewakuacji ludności cywilnej i wojska niemieckiego z Prus Wschodnich, ziemi gdańskiej i z obozu w Stutthofie.

⁶² M. in. autor niniejszego artykułu w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen.

⁶³ C. Lundin, *op. cit.* ss. 230 i n.

⁶⁴ Do 25 VI 1941 r. był posem inż. Henryk Sokolnicki (od 1 I 1943 r. poseł w Sztokholmie). Następnie do 18 I 1942 r. radca handlowy, dr Józef Weyers pełnił funkcje *chargé d'affaires* (Polska Służba Zagraniczna po 1 września 1939 r.) Londyn 1954, s. 48).

⁶⁵ Archiwum Akt Nowych, *Poselstwo RP w Helsinkach*, nr 73 (1941),teczka 22, protest z dnia 15 V 1941 r., a w teczce 49 (raporty placówek), nr 18 o proteście z dnia 19 VI 1941 r.

⁶⁶ Tamże,teczka nr 33, dokument z dnia 8 XI 1940 r., ss. 84 - 86, dotyczy profesora slawistyki, Józefa J. Mikkola i jego żony, powieściopisarki (Maila Talvio). Profesor był jednym z założycieli towarzystwa fińsko-polskiego, jego prezesem i podkreślał swój przyjazny stosunek do naszego narodu. W rozmowie z Polakami nazywał Hitlera bandytą, ale równocześnie w tym czasie objeżdżał Niemcy z odczytami, w których nie skąpił pochwał hitleryzmowi. List poselstwa przypomina udział Mikkoli w zjeździe NSDAP w Norymberdze. Prof. J. J. Mikkola umarł w 1946 r., a jego żona w 1952 r.

Nacisk Niemiec w dalszych latach wojny położył kres działalności polskiej reprezentacji dyplomatycznej w Finlandii⁶⁷. Szczegółowe badania dotyczące dziejów okupacji na ziemiach polskich przynoszą jednak relacje o dalszych związkach polsko-fińskich. Przykładem takich powiązań było np. umieszczenie więźniów fińskich w twierdzy w Kłodzku⁶⁸ oraz w fortach pod Srebrną Górą w pow. Ząbkowice Śląskie⁶⁹. Finowie znaleźli się wśród więźniów Stutthofu, w jego filiach (Police, Seerappen)⁷⁰, jednak badania w tym zakresie są dopiero zapoczątkowane i należy się spodziewać, że dalsze analizy spisów więźniów mogą przynieść interesujące ustalenia.

Szwecja, jako jedyne państwo skandynawskie⁷², nie stała się uczestnikiem zmagani militarnych, ale była pod stałą ich presją, co znajdowało swój wyraz w decyzjach rządowych. Otoczona ze wszystkich stron wojskami hitlerowskimi, dążyła do konsekwentnego przestrzegania zasady ścisłej neutralności, ale supremacja Niemiec do 1943 r. skłaniała ją do różnych ustępstw odwołanych dopiero z chwilą wyraźnego przechylenia się szali zwycięstwa na stronę koalicji antyhitlerowskiej.

Szwecja była też jedynym z państw skandynawskich, na którego terenie działała przez wszystkie lata wojny polska służba dyplomatyczna (pod koniec 1942 r. nastąpiła zmiana kierownictwa placówki polskiej w Sztokholmie)⁷³. Liczba Polaków, którzy znaleźli schronienie w Szwecji, była stosunkowo wysoka — w drugim okresie wojny powstały nawet koła Związku Patriotów Polskich, wydającego tutaj własny biuletyn⁷⁴. Niektórzy polscy uchodźcy łączyli się z innymi uciekinierami politycznymi, przede wszystkim z socjaldemokratami niemieckimi⁷⁵. Dla wielu jednak osób Szwecja była tylko przejściowym miejscem pobytu. Ci, którzy chcieli walczyć z bronią w rękę, przedostawali się dalej, najczęściej do W. Brytanii⁷⁶. Zdarzało się także, że dla nawiązania ważnych kontaktów kierowano ludzi — z terenów państw koalicji — do Szwecji⁷⁷. Neutralność kraju stwarzała warunki sprzy-

⁶⁷ Informacje na temat likwidacji w dniu 18 I 1942 r. poselstwa i konsulatów honorowych zob. *Polska służba zagraniczna po 1 września 1939 r.* Londyn 1954.

⁶⁸ J. Wilczur, *op. cit.* s. 33.

⁶⁹ Tamże, s. 39.

⁷⁰ Tamże, ss. 73 - 74.

⁷¹ Tamże, ss. 74 - 75.

⁷² Islandia do 1944 r. była częścią Danii, ale obsadzona została przez wojska koalicji antyhitlerowskiej.

⁷³ Posłem do 31 X 1942 r. był Gustaw Potworowski, a następnie *chargé d'affaires* min. pełnomocny inż. Henryk Sokolnicki. Podobnie jak rząd amerykański i angielski, rząd szwedzki odmówił z dniem 5 lipca 1945 r. dalszego uznawania polskiego rządu emigracyjnego.

⁷⁴ J. Pański, *op. cit.*, s. 143.

⁷⁵ E. Paul, *Die „kleine Internationale“ in Stockholm*, Bielefeld 1961.

⁷⁶ Przykłady zob. J. Pański, *op. cit.*, s. 133 i n.

⁷⁷ W Archiwum PAN (III - 63, sygn. 32), w materiałach Olgierda Górki znajduje się ciekawy maszynopis o wyprawie samolotem do Sztokholmu. Niestety nie ma on daty (na pewno przed agresją Niemiec na Związek Radziecki) i podpisu.

jające przeprowadzaniu na jego obszarze ważnych akcji wywiadu i kontrwywiadu, w których udział brali także Polacy⁷⁸.

Mówiąc o stosunkach polsko-skandynawskich w latach II wojny światowej należy wspomnieć także o pomocy świadczonej przez Szwedzki Czerwony Krzyż więźniom obozów koncentracyjnych. Szwedzi, wykorzystując rozkład państwa hitlerowskiego i związane z nim próby zapewnienia sobie względów u zwycięzców, jakie przedsięwzięli m. in. kierownicy SS, z Heinrichem Himmlerem na czele, uzyskali możliwość dostarczania środków żywnościowych, a następnie ewakuacji niektórych więźniów, pochodzących przede wszystkim z krajów skandynawskich, jednak w ramach tej akcji pomagali również Polakom, zyskując tym samym wdzięczność polskiego społeczeństwa.

Osobne zagadnienie, to stosunki państw skandynawskich z Polską Ludową. Za przykładem innych państw koalicji antyhitlerowskiej, rządy krajów skandynawskich wcześniej nawiązały z PRL normalne stosunki dyplomatyczne. Ze strony Norwegii łączyło się to ze wspólną akcją pociągania do odpowiedzialności zbrodniarzy hitlerowskich, a ze strony Szwecji — z pewnymi formami pomocy gospodarczej. Są to jednak zagadnienia, które winny być omówione w ramach odrębnego artykułu.

TADEUSZ CIEŚLAK

OKUPACJA HITLEROWSKA W IZBICY KUJAWSKIEJ (POW. KOŁO)

1. WSTĘP

Badania nad dziejami okupacji niemieckiej w Polsce skoncentrowano przede wszystkim na większych miejscowościach, natomiast mniej zajmowano się tymi, w których pozornie nic szczególnego się nie wydarzyło w latach 1939—1945. Tymczasem ich losy rzucają wiele światła na całokształt sytuacji ludności polskiej w okresie II wojny światowej i bez ich uwzględnienia obraz tamtych czasów pozostanie niepełny¹.

⁷⁸ Zob. zbeletryzowany opis u S. Strumph-Wojtkiewicza, *Tiergarten*. Warszawa 1966.

¹ Szeroko okres okupacji w poszczególnych ośrodkach miejskich „Kraju Warty” został omówiony w wydanych ostatnio monografiach Gniezna, Leszna, Rawicza i Koła (*Sześćset lat miasta Koła*. Praca zbiorowa pod red. J. Burszty. Poznań 1963. Zob. szczególnie artykuł J. Dydo wiczowej, *Lata okupacji 1939-1945*, ss. 201-217 — dalej cyt. *Sześćset lat...*). Zaslugujące na szczególną uwagę wydarzenia znalazły odbicie w artykułach publikowanych głównie na łamach „Przeglądu Zachodniego”, zwłaszcza w nrze 5/1959: J. Horowski (*Początki okupacji hitlerowskiej w Śremie*), T. Kaliski (*Pierwsze dni okupacji hitlerowskiej w Inowrocławiu*), C. Łuczak (*Obrona Mogilna we wrześniu 1939 roku*); zob. też B. Bojarska, *Obozy zniszczenia na terenie powiatu sepolińskiego* („PZ” nr 1/1965, ss. 123-134); tejże, *Obóz w Zabikowie pod Poznaniem* („PZ” nr 2/1965, ss. 297-307); tejże, *Eksterminacja ludności polskiej w powiecie Chełmno nad*